
Розділ 2

Українська культура

■ <https://doi.org/10.31516/2410-5325.062.15>

УДК 316.728(477)(045)

М. В. Александрова, кандидат філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

marina.dyadina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2722-398X>

ДАУНШИФТИНГ ЯК ПОШУК «СРОДНОСТІ» В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Розглянуто потенції дауншифтингу як соціального явища, у межах якого можливе формування нового «постселянства» в сучасному соціокультурному просторі України. Рецепція культурних кодів селянського суспільства, знищеного колективізацією, можлива в процесі реконструювання умов селянського способу життя, яке сучасний креативний клас обирає як одну з форм соціальної поведінки. Експлікація означених культурних кодів актуалізується під час опрацювання суспільством травматичних подій як сучасності, так і минулого. Означена ситуація, потенційно, може стимулювати формування різноманітних проявів дауншифтингу в Україні, зокрема прошарку суспільства, котрий у пошуках «сродності» обирає так зване «просте життя», в основі якого — аграрний спосіб виробництва та «хуторянська філософія».

Ключові слова: *дауншифтинг, стилжиттєва практика, культурні коди, місто, село.*

М. В. Александрова, кандидат философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ДАУНШИФТИНГ КАК ПОИСК «СРОДНОСТИ» В СОВРЕМЕННОМ СОЦИОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНЫ

Рассмотрены потенциалы дауншифтинга как социального явления, в рамках которого возможно формирование нового «посткрестьянства» в современном социокультурном пространстве Украины. Рецепция культурных кодов крестьянского общества, уничтоженного коллективизацией, становится возможной в процессе реконструкции сельского стиля жизни, который современный креативный класс выбирает как одну из форм социального поведения. Экспликация указанных культурных кодов актуализируется во время проработки обществом травматических событий как современности, так и прошлого. Указанная ситуация, потенциально, может стимулировать формирование разнообразных проявлений дауншифтинга в Украине, в частности, слоя общества, который в поисках «сродности» выбирает так называемую «простую жизнь», в основе которой — аграрный способ производства и «хуторянская философия».

Ключевые слова: дауншифтинг, стилежиттєвнє практика, культурнє коды, город, село.

M. V. Aleksandrova, Cand. of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DOWNSHIFTING AS THE SEARCH FOR THE CONCEPT «AFFINITY» IN THE SOCIAL AND CULTURAL LIFE OF MODERN UKRAINE

Relevance. The relevance of the research is caused by the transformation process taking place in the social and cultural life of modern Ukraine.

The aim of the paper is to analyze the cultural codes of the rural society being cultivated in the cultural life of the medieval Ukraine and later, being transformed into the downshifting lifestyle practice as well as the potentials of the downshifting as the social phenomenon where the new type of the «post-villager» is likely to appear in the cultural life of Ukraine.

Research methodology. Culturological approach is the basic one. Besides, the axiological approach, the descriptive method, the comparative analysis method and the generalization method are being used.

Results. The peculiarity of the Ukrainian downshifting is based on the fact, that the representatives of the creative group of society do not advertize the lifestyle change which is absolutely harmonious and logical. Being based on the cultural codes of the rural society, it is, preferably, the lifestyle norm for the Ukrainian citizens than protesting or escaping. The explication of the mentioned cultural codes is crucial when studying modern and past trauma events. The trauma loses in the Ukrainian histori include the violation of the traditional rural lifestyle on the basis of the civil society. It is a fact, that the modern Ukrainian civil groups become relevantly active afer the abolishment of the rural civil groups in the period of collectivization. The analyzed data, can potentially bring to different types of downshifting in Ukraine, the cultivation of the group of society who is looking for the «affinity» and the so-called «simple living», being based on tht agrarian means of production and the «rural phylosophy».

Novelty is triggered by the research aspect choice. The peculiarities of the Ukrainian downshifting has not been the subject of the culturological analysis.

The practical significance. The research data help to give the details of the peculiarities of the development of the Ukrainian society. They can be used when lecturing the compulsary and elective courses in the «History of Ukrainian Culture».

Key words: *downshifting, lifestyle practice, cultural codes, urban, rural.*

Постановка проблеми. Рух дауншифтингу виник на заході на межі ХХ–ХХІ ст. як зміна стилю життя й побутових практик. Західні дауншифтери беруть участь у русі зелених та антиглобалістів, переїжджають до села, організують неформальні громади. Соціальний протест — одна з форм західного дауншифтингу, крайньою формою якого є ескапізм. Цей рух останнім часом доволі активно підтримується в Росії. В Україні тих, хто відкрито оголосив себе дауншифтерами, небагато. Однак в українському суспільстві історично формувалися види дауншифтингу, що мають певні особливості стосовно західного типу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У США дауншифтинг почали досліджувати у 1990 рр. після книги Е. Солтсмена (1990). З того часу дауншифтинг набуває поширення серед населення розвинених країн. Кінець 1990 та 2000 рр. надали цілу плеяду дослідників із США, Європи та Австралії: А. Етціоні (1998), К. Гамільгон та Е. Мейл (2003), Н. Леві (2005), М. Нельсон (2007), Дж. Дрейк (2007). Серед російських учених особливо ґрунтовними є розвідки В. Мерзлякової (2008), Є. Лісової (2008), А. Яковлевої (2011), С. Єрмакової (2012), Я. Овечкіної (2013) та В. Ільїна (2015). В українській науковій думці явище дауншифтингу не стало популярним предметом дослідження, але стаття Н. Заріцької (2012) важлива для цієї розвідки.

Мета статті — здійснити рецепцію культурних кодів селянського суспільства, сформованих у культурному минулому України та трансформованих у стилезиттєвій практиці дауншифтингу, розглянути потенції дауншифтингу як соціального явища, у якому можливе формування нового «постселянства» в сучасному соціокультурному просторі України. Рецепція культурних кодів селянського суспільства, знищеного колективізацією, уможливлена реконструюванням умов селянського способу життя, яке сучасний креативний клас обирає як одну з форм соціальної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складне й багатогранне явище, що містить безліч протиріч і особливостей — дауншифтинг, пропагує відхід від нав'язаних суспільством стереотипів життя (які базуються на надшвидкому темпі нарощування інновацій), таких як кар'єра, статус, споживання тощо, — до вільного, зручного, неспішного життя з його простими справжніми цінностями. У Європі популярні прагнення до «простого життя» та відмова від цінностей «суспільства споживання».

Протягом кількох останніх десятиліть тенденція до добровільної зміни життєвих стратегій набуває дедалі більшої популярності на пострадянському просторі. Ідеться про стратегії людей, котрі свідомо відмовляються від високого доходу та набутого соціального статусу. Стилі життя, що формувалися на основі матеріалістичних цінностей, змінюються альтернативними стилезиттєвими практиками, спрямованими на перегляд способу споживання. До специфічних стилезиттєвих практик можемо долучити і дауншифтинг.

У праці «Шок майбутнього» Е. Тоффлер (2001) пов'язує численні стилі життя з фрагментацією суспільства, яке зумовлює швидку зміну цінностей і мозаїчність складових самого життєвого стилю. Стиль розглядається як спосіб самоідентифікації особистості з тією чи іншою субкультурою, отже, диверсифікованість субкультур зумовлює стильо-

ву множинність. У традиційному суспільстві стиль життя визначався походженням і демонстрував класову належність. У постіндустріальному суспільстві людина «творить», формуючи стиль життя подібно до мозаїки. Саме ідентифікація з тією чи іншою групою, субкультурою дозволяє здійснити вибір стилю життя, який стане «організуючим принципом життя людини» в контексті зростаючих складності й невизначеності сучасності. Основною проблемою особистості в цьому контексті дослідник вважає збереження свого «Я» в ситуації ціннісного та стильового різноманіття (Тоффлер, 2001, с. 218).

Основою змін передусім є цінності, які суперечать мейнстрімовим установкам, поширеним у сучасному суспільстві. Дж. Зеестратен (2008) називає такі основні причини, які спонукають людей до кардинальних змін: прагнення до контролю над власним життям та тяжіння до осмисленого існування. Ці причини взаємозалежні й певним чином доповнюють одна одну. Прагнення жити більш повним буттям зумовлені небажанням існувати в надзвичайно швидкому темпі сучасного суспільства, натомість передбачають прагнення до саморозвитку, проведення часу з родиною або більшої кількості часу наодинці. Водночас бажання контролювати власне життя полягає у свободі вибору життєвих цінностей, на противагу тим цінностям, які насаджує суспільство. Контроль над власним життям проявляється і в обранні комфортного життєвого ритму, розподілові робочого та вільного часу відповідно до особистих потреб. Тяжіння до осмисленого, свідомого життя передбачає фізичне здоров'я, час на міркування й роздуми, навчання та самовдосконалення, життя згідно з особистими переконаннями, ефективне управління ресурсами та екологічність світогляду (Zeestraten, 2008, с. 58–64).

Розглянемо детальніше саме екологічність світогляду, оскільки однією з базових характеристик українського дауншифтингу є саме відмова від міського способу життя. Далі можливі кілька варіантів: кардинальний перехід до сільського типу життя та аграрного способу виробництва або найпоширеніший варіант, коли людина, котра робить подібний вибір, не залишає суспільство повністю, а змінює лише власні стиліжиттєві практики, тримаючи зв'язок із суспільством за допомогою Інтернету та засобів медіакомунікацій. Тут важлива зміна реального фізичного проживання, тобто перебування поза межами урбанізованого суспільства. Це є ключовим у дослідженні, оскільки зміна способу життя, яка є наслідком зміни системи цінностей, водночас ще більше пришвидшує зрушення в цій системі цінностей та орієнтацій у світі.

У цьому контексті важливі антиурбаністські мотиви відомого українського філософа й фактично «головного» дауншифтера своєї доби Г. С. Сковороди, для творчості котрого характерне зіставлення (і про-

тиставлення) міста й села, зокрема у творі «Сад божественних пісень» (Сковорода, 2005, с. 49–81). «Місто багате, люди там в “червоних оджах”, але за брамою “червоних міст” — неволя, а під “червоними оджами” — лихо, страх і сум’яття. Привілля для людини — за містом, серед полів і дібров, де веселе життя, спокій і тиша. Відраза до міста отримує дальший розвиток у процесі обґрунтування й обстоювання Г. С. Сковородою думки про самодостатність наповненого духовного буття людини, про непотрібність його виходу за власні межі, модернізації та “піднімання” на рівень здобутків інших народів: “Не хочу наук нових, окрім здорового глузду”» (Шинкарук, 1997, с. 101).

З одного боку, у своєму несприйнятті міста й прихильності до села, природи думки Г. С. Сковорода суголосні європейській культурі того часу. Ж.-Ж. Руссо шкодує, що людям за блага цивілізації доводиться розплачуватися втратою блаженства природного стану. Але час змінює природний стан, блаженство зникає. Незворотність часу не дозволяє повернутися до незайманої природи, яка з часом стає іншою, неспроможною надати людям усього для вільного життя.

На відміну від міркувань щодо цього, поширених у європейському світі, Г. С. Сковорода не вважав єдність людини та природи ні втраченою, ні неможливою. Головними засобами досягнення стану єдності з природою, на його думку, є речі людські, духовні, моральні: душа людини, її серце, вибір діяльності згідно зі своєю натурою — принцип «сродної праці», розумне визначення того, що потрібне й що ні.

Відмова від здобутків міської цивілізації означає не стільки тугу за часами, які передували урбанізації, скільки переоцінку гуманістичного сенсу всієї цивілізації. Європейська цивілізація з її очевидними недоліками розвивається як суто міська, і саме тому філософ намагається протиставити їй спосіб життя, для якого здобутки цивілізації стали непотрібними. «Утеча на село» західноєвропейських романтиків базувалася радше на аристократичній тузі за добуржуазною епохою, ніж на свідомому запереченні «міста» як способу життя, адже в європейській суспільній свідомості місто з греко-римських часів усвідомлювалося як осередок та інструмент цивілізаційного процесу.

Заперечення міста Г. С. Сковорода розглядав як специфічний прояв українськості, оскільки місто на українських теренах з часів Аскольда й Діра сприймалося як елемент осібний, привнесений. Єдність і цілісність природи можливі завдяки тому, що все в природі має власну «натуру», призначення, відповідно до якого й посідає (чи знаходить) своє місце. Природа, переконаний Г. С. Сковорода, виготовила все, без чого не можна досягти щастя останнього черв’яка; коли ж чогось якомусь із витворів природи бракує, то, звичайно, зайвого.

«Незважаючи на крихкість природи, що зумовлюється її складністю, системністю, залежністю від наявності розумного її «плану» та гаранта цього «плану» — Бога, вона поставала перед поглядом Сковороди уособленням величезної нездоланної сили й стійкості. Він важко уявляв собі, що її можна сплюндрувати, довести до жалюгідного стану, поставити перед загрозою розпаду на фрагменти чи просто занехаяти. Він, правда, раз подав страшну картину довкілля: «вода без риб, повітря без птиць, а час — без людей». Але це було не провіщенням заключного акту в драмі природокористування, а, з точки зору Сковороди, прикладом абсурду та нісенітниць» (Шинкарук, 1997, с. 105).

За часів Г. С. Сковороди думка про те, що саме розумна, свідомо, цілеспрямована практична діяльність людей є тим системоруйнівним фактором, який з часом може зрівнятися за силою й ефективністю зі стихійними силами природи, поширення не набула. Показово, що філософ розумів, до чого може призвести подальший розвиток сцієнтизації в результаті масової втрати відчуття «сродності». У його часи люди «виміряли море, землю, повітря, небеса, потурбували задля металів земний живіт, розмежували планети, дощукалися на місяці гір, рік та міст, знайшли незчисленне множество світів, будують незрозумілі машини, засипають прізви, зупиняють і скеровують водну течію, ставлять щодня нові досліди і творять дикі винаходи» (Сковорода, 2005, с. 337). Люди прагнуть невідомо чого, оскільки «<...> всі оті науки не наситять думок наших». Чим більше ми здобуваємо, «тим більше палить серце наше голод і спрага, а груба наша заскорюзлість не може здогадатися, що всі вони (науки) служниці при пані і хвіст при своїй голові, без якої весь тудуб ніщо» (Сковорода, 2005, с. 337–338). «Я наук не гуджу..., — зазначав Г. С. Сковорода (2005, с. 339), — однак те гідно огуди, що ми, сподіваючись на них, зневажаємо найвищу науку...» — науку про людське щастя (2005, с. 339). Чим не поширена нині інтелектуальна реакція на сцієнтизм і панраціоналізм сучасної цивілізації? Власне, убачаємо в цих роздумах абсолютну співзвучність до концепції дауншифтингу.

Прогресистська теорія, розширенням якої є теорія модернізації, постулює постійне нарощування раціоналізації та сцієнтизації. Складність раціонального світу компенсується спрощеною схемою орієнтації. Тому дауншифтинг має абсолютно непередбачуваний попит. Збільшення інновацій призведе до ускладнення світу та його сприйняття, і дауншифтинг у цьому разі є певною реакцією на зростаючу раціоналізацію. У цьому сенсі він перспективний саме на українських теренах, оскільки гармонійно ґрунтується на культурних кодах селянської культури, серед яких — пошук «сродної праці», означений Г. С. Сковородою, та «хуторянська філософія», сформульована П. О. Кулішем, котрий одним із

перших в українській філософській думці порушив питання про вплив прогресу: бездумне зруйнування села та розрив із віковими традиціями пращурів.

Образ хутора в теоретичній та художній практиці П. О. Куліша — головний і поліфонічний. Мислитель протиставляє хутір як осередок життя людини, де вона може безпосередньо спілкуватися з природою, з вічним, чужому українській культурі місту. Звертаючись до містян, П. О. Куліш проголошував: «Оставайтесь собі при своїй городянській філософії, а нам дозвольте селянську філософію проповідати». Справжнім «охоронцем» українського духу є селянин, хуторянин. Тут слід відзначити перегуки «хуторянської філософії» з «Листів з хутора» П. О. Куліша з антиурбаністськими мотивами «Саду божественних пісень» Г. С. Сковороди.

П. О. Куліш сам застерігав від трактування його теорії як захисту обскурантизму: хуторяни ознайомлені зі світовою літературою, їм не чужі наукові знання, однак, крім освіченості, їм відома ще й сакральна «наука істини», занедбана в містах. Хуторяни знають світ, проте свідомо обирають хутір, оскільки тут збереглися мова та звичаї, успішна саморегуляція, поширена народна педагогіка, основний принцип якої — боротьба зі злом не насильством, а викристалізованим етичним кодексом, до якого інтегровані елементи козацького звичаєвого права (Дзюба, 1998, с. 5).

Таким чином, П. О. Куліш заперечує і просвітницьку теорію прогресу, згідно з якою поступ — це безперервний, автоматичний процес посилення могутності людського розуму, науки й техніки, який приведе людство в царство свободи, рівності й загального матеріального добробуту. Мислитель сумнівається в можливості, а головне, у доцільності глобального футурологічного проекту. «Цивілізація», кажуть, веде чоловіка до всякого щастя... А як же ні? Що тоді, панове?» (Куліш, 1998, с. 250).

Висновки. Специфічним в українському дауншифтингу є те, що він не виокремлюється в рух або субкультуру, як на Заході. В українському соціокультурному просторі це — альтернативна стилезжиттєва практика, яка доволі поширена серед представників так званого креативного класу, але не стає масовою з певних причин; передусім це низький рівень життя більшості суспільства. Рівень доходів населення не забезпечує комфортного життя, отже, населенню немає від чого відмовлятися. Більшість людей бажають свободи та забезпеченості розвинених західних країн. Запозичення їх культурних зразків на пострадянському просторі набуло форми успадкування зразків споживання. Образ споживання, стаючи способом життя, відображає особливість світогляду,

а стиль споживання стає інструментом зміни цінностей і формування нових ідентичностей. У суспільствах, які трансформуються, подібні процеси є стихійними. Нині пострадянський споживач спостерігає численні стилі життя і вибирає варіанти, часто кардинально відмінні від тих, які були звичними для покоління його батьків (Яковлева, 2001, с. 182–192).

Специфіка українського дауншифтингу полягає в тому, що представники креативного класу, котрі обирають сучасний постсільський спосіб життя, не заявляють про зміну способу життя, оскільки така зміна є гармонійною й логічною. Для українця вона є радше нормою, ніж протестом або ескапізмом, позаяк ґрунтується, як ми спробували довести, на культурних кодах селянської культури. Слід пам'ятати і «лихі 90-ті», коли присадибна ділянка в 6 соток годувала половину населення пострадянського простору.

Експлікація означених культурних кодів набуває актуальності в процесі осмислення суспільством травматичних подій як сучасності, так і минулого. Серед безлічі травматичних утрат української історії слід виокремити знищення традиційного селянського способу життя на основі громадянського суспільства. Громадянські структури, сформовані в сучасному українському суспільстві, уперше після ліквідованих колективізацією селянських громадянських інституцій, нарешті, стають дієвими. Зазначена ситуація потенційно може стимулювати формування багатьох різноманітних проявів дауншифтингу в Україні, зокрема прошарку суспільства, котрий у пошуках «сродності» обирає так зване «просто життя», в основі якого — аграрний спосіб виробництва та «хуторянська філософія».

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розглядом дауншифтингу в контексті «теорії компенсації»; аналіз означених культурних кодів актуалізується в процесі опрацювання травматичних подій, що водночас уможливило ідентичність суспільства.

Список посилань

- Дзюба, Т. (1998). *Літературно-естетична концепція П. Куліша (Автореф. дис. канд. філологічних наук)*. Київ: Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.
- Куліш, П. (1998). *Твори*. (Т. 2: Поеми. Драматичні твори). Київ: Наукова думка.
- Сковорода, Г. (2005). *Твори*. (Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги). Київ: Обереги.
- Тоффлер, Э. (2001). *Шок будущего*. Москва: «ООО Издательство Аст».
- Шинкарук, В. і Стогній, І. (Ред.). (1997). *Сковорода Г. С. Образ мислителя*. Київ: Інститут філософії НАН України.
- Яковлева, А. (2011). Потребительский ретритизм: альтернативный стиль жизни в обществе потребления. *Журнал социологии и социальной антропологии*. (Т. 14), 5 (58), 182–192, Санкт-Петербург.

Zeestraten, J. (2008). *Strolling to the beat of another drum: Living the “Slow Life”* (M. Appl. Sc. thesis). The Research Archive. Canterbury, New Zealand: Lincoln University. Retrieved from http://researcharchive.lincoln.ac.nz/dspace/bitstream/10182/833/3/Zeestraten_M_Appl.Sc.pdf

References

- Dziuba, T. (1998). *P. Kulish's literary-aesthetic concept* (Abstract of the thesis of Candidate of Philological Sciences). Kyiv: T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Kulish, P. (1998). *Writings* (Vol. 2: Poems, Dramatic Works). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Skovoroda, H. (2005). *Writings* (Vol. 1: Poetry. Fables. Treats. Dialogs). Kyiv: Oberehy. [In Ukrainian].
- Toffler, A. (2001). *Shock of the future*. Moscow : «ООО Izdatelstvo Ast». [In Russian].
- Shynkaruk, V i Stohnii, I. (Ed.). (1997). *Skovoroda G. S. The image of the thinker*. Kyiv: institut filosofii NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- Yakovleva, A. (2011). Consumer retreatism: an alternative lifestyle in a consumer society. *Journal of Sociology and Social Anthropology*. (Vol. 14), 5 (58), 182–192. St. Petersburg. [In Russian].
- Zeestraten, J. (2008). *Strolling to the beat of another drum: Living the “Slow Life”* (M. Appl. Sc. thesis). The Research Archive. Canterbury, New Zealand: Lincoln University. Retrieved from http://researcharchive.lincoln.ac.nz/dspace/bitstream/10182/833/3/Zeestraten_M_Appl.Sc.pdf. [In English].

Надійшла до редколегії 03.09.2018 р.